

Vreemd, vreemder en vreemdst. De vele grenzen gelegd en verlegd voor immigranten in België

Prof. Frank Caestecker (UGent)

In de tweede helft van de 19de eeuw was er sprake van een vrijwel ongebreidelde immigratie. Elke vreemdeling zonder gerechtelijke antecedenten die in zijn levensonderhoud kon voorzien, was welkom. Deze liberale houding sloot aan bij de negentiende-eeuwse maatschappij als een autonome samenleving wars van nationalisme. Deze maatschappelijke orde reguleerde zichzelf, vrij van een ingrijpende staat. In haar weinig formele voorzieningen maakte deze maatschappij geen onderscheid tussen Belg en vreemdeling. Het economische leven was nauwelijks gereguleerd, elkeen kon een eigen zaak opstarten en zo zijn broodwinning verdienen. De overheid had geen enkele bevoegdheid om het arbeidsaanbod te reguleren en bedrijven waren vrij te beschikken wie zij tewerkstelden. De overheid was ook in vergaande mate blind voor de buitenlandse nationaliteit van haar inwoners; vreemdelingen gevestigd in België konden opgeroepen worden voor de burgerwacht, moesten zich inschrijven op de militielijst en konden beroep doen op het petitiericht.

Weinigen ambieerden de Belgische nationaliteit. Vele inwijkelingen zagen geen nut in het verwerven van de Belgische nationaliteit; zelfs tweedegeneratievreemdelingen legden veelal geen verklaring van inboorlingschap neer en bleven ook na hun meerderjarigheid vreemdeling. Dat zelfs deze tweedegeneratievreemdelingen deze eenvoudige bureaucratische handeling niet overwogen, wijst op het maatschappelijk minimale belang van het beschikken over de Belgische nationaliteit. Een minimaal belang dat samenhangt met de geringe penetratie van de Belgische staat in de toenmalige maatschappij. De grens tussen Belg en (gevestigde) vreemdeling was vaag en maatschappelijk weinig relevant.

Op het einde van de 19de eeuw in het kielzog van de ontluikende verzorgingsstaat en het democratiseringsproces drong het onderscheid tussen Belg en vreemdeling door in de maatschappelijke werkelijkheid. Administratieve documenten die de wijze waarop de staat concreet intervenieerde in de alledaagse werkelijkheid aangeven getuigen van de doorbraak van nationaliteit als nieuw classificatiecriterium in heel uiteenlopende maatschappelijke domeinen.

Dat het nationale leven een steeds groter deel opeiste van het maatschappelijke leven bracht een discriminatie van (gevestigde) vreemdelingen met zich mee. De explosie van het aantal naturalisatieaanvragen en nationaliteitstoekenningen zijn indicaties dat de Belgische nationaliteit een begeerde status werd voor immigranten en tweedegeneratievreemdelingen. De ambitie om Belg

te worden kan beschouwd worden als een defensieve reactie van de (gevestigde) vreemdelingen om de toenemende staatsinterventie in het Belgisch maatschappelijke leven te omzeilen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog, een hoogtepunt in het (Belgische) natievormingsproces, werden de Duitse Belgen of Belgische Duitsers het mikpunt van een nationalistische campagne. Tot zelfs in de loopgraven werden Belgen van Duitse origine ontmaskerd als “papieren Belgen” die spioneerden voor de vijand. Een arbeiderscompagnie van Belgische soldaten van Duitse origine wiens loyaliteit aan België verzekerd was geeft duidelijk aan dat de etnische categorisatie in de loopgraven (maar ook daarbuiten) triomfeerde over de staatsnationale categorisatie.

Na de Eerste Wereldoorlog vonden staat en de civiele maatschappij elkaar wat zich uitte in een democratisering van het politiek bestel, maar ook in een nationalisering van de geesten. De Belgen van Duitse oorsprong die hand en spandiensten verleenden aan de bezetter groeiden uit tot het symbool van verraad, terwijl de wraaklust op autochtone Belgen snel bekoeld was. Ook werd een verblijf in België heel wat minder heilzaam gevonden dan de wetgevers in de lange 19de eeuw hadden gemeend. Geboorte en verblijf in België waren geen garantie meer voor loyaliteit. Het zogenaamde geschokte vertrouwen van de natie vroeg meer garanties. De Belgische nationaliteit diende enkel toegekend aan zij die een hart voor België, hun (adoptief) vaderland, hadden.

De democratische interventiestaat penetreerde steeds dieper in de maatschappij. De grotere solidariteit onder de Belgen of aan hen opgelegd –de rechten en plichten van nationale burgerschap– zorgde voor een nationale gemeenschap als alledaags beleefde ervaring en werkte een geïnstitutionaliseerde discriminatie van vreemdelingen in de hand. In de jaren twintig bleef de scheidingslijn tussen Belg en (gevestigde) vreemdeling maatschappelijk nog weinig diep ingekerfd, maar de fundamenten voor de discriminatie van deze inwoners van België waren gelegd. Slechts tijdens de economische crisis van de jaren 30 zou als laattijdig uitvloeisel van de democratisering van het politieke regime het protectionistisch vreemdelingenbeleid zijn uiteindelijk 20ste eeuwse vorm krijgen. Dit hield een tweederangsburgerschap voor vreemdelingen in dat zeker tot het einde van de jaren 50 de maatschappelijke participatie van vreemdelingen duidelijk fnuikte ten voordele van de Belgische nationale solidariteit. De zij-ingang voorzien voor vluchtelingen wijkte daar nauwelijks van af. Vluchtelingen en immigranten mochten gedurende hun “inburgeringsstage” in geen enkele mate een nadeel berokkenen aan Belgen. Vanaf de jaren 60 met de opkomst van supranationale regimes, groeiende interdependentie, syndicale strijd en humanistische waarden werd het protectionistisch migrantenbeleid wat afgebouwd, tegelijkertijd groeide er een versterking van het repressieve luik van het selectief immigratiebeleid.